

УДК 378.147

DOI: 10.31652/2786-5754-2024-7-97-102

Садовий М. І.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри математики та цифрових технологій
Центральноукраїнського державного університету імені В. Винниченка
ORCID ID 0000-0001-6582-6506
e-mail: smikdpu@i.ua

Трифонов О. М.

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри математики та цифрових технологій
Центральноукраїнського державного університету імені В. Винниченка
ORCID ID 0000-0002-6146-9844
e-mail: olenatrifonova82@gmail.com

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ НА ЗАСАДАХ САМООРГАНІЗАЦІЙНОГО ПІДХОДУ

У статті розглядаються питання формування методики позаурочної діяльності здобувачів освіти закладів професійної (професійно-технічної) освіти на засадах самоорганізаційного підходу. Здобуття професії у цих закладах здійснюється за урочною системою, яка обмежена навчальною програмою, розкладом занять та ін. Метою статті є обґрунтувати важливість формування методики організації позаурочної виховної роботи у закладі професійної (професійно-технічної) освіти з формування професійно мобільних якостей з оволодіння додатковою освітою поряд із традиційним набуттям кваліфікації. Крім змістового наповнення освітнього процесу в частині закладів професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти накопився досвід позааудиторної виховної роботи. Проте дослідження останнього десятиліття свідчать про бажання частини тих, хто навчається, побудувати свою діяльність більш ефективно, зокрема здобути додаткову освіту. Розглянуто проблему створення методики організації такого навчання, коли здобуття додаткової освіти забезпечується в ході позаурочної навчально-виховної діяльності. Дано визначення – «позаурочна навчально-виховна діяльність із здобуття додаткової освіти» – це система самоорганізованих занять, заходів і відповідно організованого навчання здобувачів освіти, що проводяться в закладах професійної освіти та поза ними під керівництвом адміністрації, інженерно-педагогічних працівників, громадськості, органів учнівського самоврядування тощо. Визначено, що одним із ефективних шляхів організації процесу в закладах професійної освіти є позаурочна навчально-виховна діяльність здобувачів освіти зі здобування додаткової освіти. Окреслені умови й особливості такого навчання, визначені на підставі проведеного опитування учасників освітнього процесу відповідно до наявної мотивації до навчання.

Ключові слова: позаурочна діяльність, самоорганізація, методика, заклад професійної (професійно-технічної) освіти, професія, самоврядування.

Sadovyi M. I.

Doctor of pedagogical sciences, Professor, Professor of the Department of Mathematics and Digital Technologies, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID ID 0000-0001-6582-6506
e-mail: smikdpu@i.ua

Tryfonova O. M.

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Mathematics and Digital Technologies, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID ID 0000-0002-6146-9844
e-mail: olenatrifonova82@gmail.com

THE METHOD OF ORGANIZING EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN VOCATIONAL EDUCATION ON THE BASIS OF THE SELF-ORGANIZATION APPROACH

The article examines the issue of forming methods of extracurricular activities of subjects of training in vocational

education institutions based on the self-organizational approach. Acquiring a profession in these institutions is carried out according to the lesson system, which is limited by the curriculum, class schedule, etc. The purpose of the article is to substantiate the importance of the formation of the method of organizing extracurricular educational work in the institution of vocational (vocational and technical) education for the formation of professionally mobile qualities for mastering additional education along with the traditional acquisition of qualifications. In addition to the content of the educational process, vocational (vocational and technical) and professional pre-higher education institutions have accumulated experience in extracurricular educational work. However, studies of the last decade indicate the desire of some students to build their activities more effectively, in particular to acquire an additional education. The problem of creating a method of organizing such training, when the acquisition of an additional education is ensured during extracurricular educational activities, is considered. The definition is given – «extracurricular educational activity for the acquisition of an additional education» is a system of self-organized classes, activities and accordingly organized training of students, which are conducted in schools and outside them under the leadership of the administration, engineering and pedagogical workers, the public, student self-government bodies, etc. It was determined that one of the effective ways of organizing the process in vocational education institutions is the extracurricular educational activity of those seeking additional education. The conditions and features of training are outlined, determined on the basis of the conducted survey of the participants of the educational process in accordance with the existing motivation for training.

Key words: *extracurricular activity, self-organization, methodology, vocational (vocational and technical) institution, profession, self-government.*

Постановка проблеми. Згідно Закону України про професійно-технічну освіту метою професійно-технічної освіти є забезпечення громадянам України, у тому числі особам з особливими освітніми потребами, а також іноземцям та особам без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, права на здобуття професійної (професійно-технічної) освіти відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей, перепідготовку та підвищення кваліфікації; задоволення потреб економіки країни у кваліфікованих і конкурентоспроможних на ринку праці робітниках; сприяння в реалізації державної політики зайнятості населення; забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку установ професійної (професійно-технічної) освіти та закладів професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О) різних форм власності та підпорядкування [4].

Професія сучасного кваліфікованого фахівця визначається стандартом професії через сукупність професійно-кваліфікаційних вимог до його професійних якостей. На підставі цих вимог формується зміст кваліфікації. Відповідно кваліфікація характеризується рівнями, що визначають міру готовності робітника до праці в певних галузях.

Здобуття професії здійснюється за урочною системою, яка обмежена навчальною програмою, розкладом занять та ін. У частині ЗП(ПТ)О та фахової передвищої освіти накопився досвід, коли деякий зміст навчання переноситься на позааудиторний час.

В освітній практиці та психолого-педагогічній літературі досить ґрунтовно означено термін «позаурочна робота», хоч до цього часу він офіційно не закріплений в офіційному понятійному апараті [2; 7]. Однак практика показує, що ефект від залучення до такої роботи здобувачів освіти з отримання додаткових знань з професії недостатньо високий через низьку мотивацію. В цьому зв'язку постають проблеми: обґрунтування поняття «позаурочної навчально-виховної діяльності здобувачів освіти ЗП(ПТ)О та з'ясування умов здобуття формальної, визнаної законодавством [4], другої додаткової освіти, що буде мотивованим стимулом й інтересом до сучасних знань [6].

Аналіз останніх публікацій. Досить ґрунтовну працю з проблем забезпечення освітнього процесу в ЗП(ПТ)О підготували Р.С. Гуревич, М.Ю. Кадемія, Л.С. Шевченко [2].

С.С. Шевчук досліджував діяльність педагога професійної школи у контексті інноватики, розглянув проблему розвитку ключових компетентностей в методиці організації позааудиторної навчальної діяльності у ЗП(ПТ)О [7]. В.С.Кулішов і С.С.Шевчук вивчали формування і розвиток ключових компетентностей здобувачів освіти у позаурочній роботі ЗП(ПТ)О [6; 7].

Т.І. Сущенко досліджував структуру педагогічного процесу в позаурочній діяльності здобувачів освіти [6].

Питання позаурочної виховної роботи в системі формування професійно мобільних якостей здобувачів освіти висвітлювала Л.Л. Сущенцева, вона розробила модель проєкту «Формування професійно мобільних якостей учнів у позаурочній виховній діяльності ЗП(ПТ)О» [3].

Актуальною вважає проблему організації позаурочної виховної роботи в ЗП(ПТ)О, як запоруки мобільності майбутнього кваліфікованого робітника В.О. Любарець [1]. Шляхи забезпечення всебічного розвитку здобувачів освіти у позакласній виховній роботі розглядала Б.Л. Омельяненко [1].

Їх дослідження є цікавими й обґрунтованими, однак вони не могли врахувати нинішню освітню парадигму і ті зміни, що проводяться нині в системі професійної освіти в частині поліпшення мотивації здобувачів освіти до оволодіння новітніми професіями поряд з важливими традиційними. Тому є доцільним розглянути питання формування методики позаурочної діяльності здобувачів освіти ЗП(ПТ)О на засадах самоорганізаційного підходу в здобутті додаткової освіти.

Метою статті є обґрунтувати важливість формування методики організації позаурочної виховної роботи у ЗП(ПТ)О з формування професійно мобільних якостей з оволодіння додатковою освітою поряд із традиційним набуттям кваліфікації.

Виклад основного матеріалу. Широко вживаний у психолого-педагогічній літературі термін «позаурочна виховна робота» офіційно не закріплено в рамках понятійного апарату методичної й педагогічної науки. Традиційна «позакласна робота» є важливим елементом освітнього процесу в ЗП(ПТ)О, але за нинішніх умов не в повній мірі відбиває свою сутність в умовах парадигми орієнтованої на результати навчання.

При вступі в заклад освіти здобувач освіти, як правило, орієнтований на традиційний перелік професій і мало обізнаний з правовими можливостями розширити коло здобуття додаткової освіти. Однією з таких форм є можливість здобути додаткову освіту під час позаурочної навчально-виховної діяльності. Така діяльність в умовах ЗП(ПТ)О можлива в позаурочний час після навчальних і практичних занять як в стінах закладу освіти, так і поза ними. Цей час вільний від обумовлених розкладом або режимом роботи закладу з теоретичного та виробничого навчання, продуктивної праці на базовому перспективному підприємстві. До загальної структури позаурочної навчально-виховної діяльності здобувачів освіти ЗП(ПТ)О зі здобуття додаткової освіти належать педагогічно організована діяльність, що включає як суспільні форми її організації, так і самостійно організовану мотивовану й цілеспрямовану діяльність. Таким чином, «позаурочна навчально-виховна діяльність із здобуття додаткової освіти» – це система самоорганізованих занять, заходів і відповідно організованого навчання здобувачів освіти, що проводяться в ЗП(ПТ)О і поза ними під керівництвом адміністрації, інженерно-педагогічних працівників, громадськості, органів учнівського самоврядування тощо. Така діяльність здобувачів освіти проводиться як в процесі освітньої діяльності, так і у процесі формально-неформального педагогічно-інженерного та міжособистісного теоретико-практичного спілкування здобувачів освіти спрямованого на всебічну освіченість особистості орієнтовану на кінцевий результат. Регламентація стандартами професій закономірно приводить до обмежувальних рамок освітнього процесу закладу освіти. Тут важко врахувати багатогранність і швидкозмінну плинність інтересів здобувачів освіти. Тому нерідко виникає мотивована потреба дослідження динамічної структури та змісту вільного часу здобувачів освіти ЗП(ПТ)О включаючи й уникнення недоречностей та різних їх порушень. Звідси випливає доцільність і необхідність упровадження специфіки педагогічного керівництва освітньою діяльністю майбутніх кваліфікованих робітників, яке органічно поєднує як зовнішні, так і внутрішні стимули до мотивованої діяльності. Успішність такого процесу більше залежить від зовнішніх стимулів і перетворюються у мотивовану вимогу від майстра, спеціаліста-педагога та класного керівника, щоб зацікавити здобувачів освіти до активних творчих дій в позаурочний час. Для

такої освіти здобувач має бути мотивованим у вільному учнецентрованому виборі своєї позаурочної діяльності, де має місце гармонізація формування компетентностей із результатами навчальної позаурочної діяльності поза режиму розкладу [4]. Це відповідає нинішній парадигмі освіти в Україні та вимогам, викладеним у проєкті нового закону України про професійну освіту.

Таким чином, до структури позаурочної навчальної діяльності з здобуття додаткової освіти входять педагогічно організована діяльність, суспільні форми її організації, самостійно організована діяльність, учнецентрований принцип навчання. Під поняттям додаткова освіта розуміється освіта, яку здобувачі освіти отримали поза офіційної освітньої програми ЗП(ПТ)О, наприклад через навчання на курсах, тренінгах і навчальних семінарах, в структурованій позаурочній діяльності та ін. Переваги додаткової освіти в порівнянні з іншими видами формальної освіти: надання вибору, варіативність змісту та форм, доступність знань та інформації, адаптивність до змін (запитів), відкритість та ін. [1; 2; 6; 7].

Така позаурочна діяльність здобувачів освіти з здобуття додаткової освіти включає систему цілеспрямованих заходів: узгоджених навчальних планів, специфічних форм організації занять, мотивованих практично-дослідних проєктних робіт, продуктивної праці на виробництві в науковій установі з виходом на результат та ін. Така система має реалізуватися згідно затвердженої програми адміністрацією заздалегідь узгодженою з інженерно-педагогічними працівниками, громадськістю, органами учнівського самоврядування та ін.

Крім цього зміст позаурочної навчальної діяльності зі здобуття додаткової освіти має свої особливості. За її організації здобувачі освіти є вільними у виборі стандарту обраної додаткової освіти та конкретних видів цілеспрямованої діяльності, рівня самостійності у набутті додаткової освіти у формі прикладних знань і вмінь орієнтованих на результат ще під час навчання. В цьому є значна доля мотивації та самоорганізації [5].

Враховуючи умови навчання в ЗП(ПТ)О в значній мірі на заняттях переважають ілюстративні та репродуктивні методи навчання, які в певній мірі обмежують творчу індивідуальну діяльність, що не властиве позаурочній навчально-виховній діяльності зі здобуття додаткової освіти. Позаурочна навчально-виховна діяльність із здобуття додаткової освіти не є продовженням традиційних занять у навчальних лабораторіях, майстернях, кабінетах, виробничих площадках та ін. На таких заняттях може лише використовуватися їхня матеріальна база, але з метою здобуття додаткової формальної чи неформальної освіти. В основі такої діяльності лежать принципи розвитку пізнавальних й творчих інтересів здобувачів освіти на основі їхньої добровільної участі в оволодінні додатковою освітою.

Таким чином, якщо формування майбутніх кваліфікованих робітників здійснюється шляхом проведення теоретичних, лабораторних занять, виробничого навчання та практик, то під час позаурочної навчально-виховної діяльності забезпечується учнецентроване гармонійне поєднання формування компетентностей з додаткової освіти та кінцевими результатами навчання, різнобічний розвиток здобувачів освіти, моральне, трудове, естетичне виховання. У позаурочній навчально-виховній діяльності вбачається реалізація ресурсного підходу, вивільненні потенційних можливостей здобувачів освіти для одержання додаткової продуктивної освіти.

Здійснений аналіз досить дієво вписується в оперативний план МОН для професійної (професійно-технічної) освіти на 2024 рік (затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 29.03.2024 р. № 421), який складається з наступних системних заходів:

- 1. Розроблення рекомендацій щодо формування оптимальної мережі ЗП(ПТ)О.*
- 2. Формування оптимальної мережі ЗП(ПТ)О.*
- 3. Забезпечення передачі цілісних майнових комплексів ЗП(ПТ)О з державної у комунальну власність.*

Такий підхід сприяє використанню матеріально-технічної бази для здобуття додаткової освіти. Відповідно позаурочна навчально-виховна діяльність із здобуття додаткової освіти має

перспективу. Має місце реалізація принципу наближення навчання до її результату й ефективного працевлаштування. Проте є застереження про залишення контрольного погодження такої оптимізації з МОН України, щоб не допустити суцільного закриття таких закладів освіти.

4. Спрощення вступу до ЗП(ПТ)О, запуск роботи електронного кабінету.

5. Провести моніторингове дослідження щодо працевлаштування випускників ЗП(ПТ)О.

6. Затвердити перелік професій для розроблення державних освітніх стандартів із професій у 2024 році.

Вибір та здобуття додаткової освіти добре вписується в результати постійних моніторингів різного рівня. Спрощення вступу та перегляд переліку стандартів сприяє створенню умов для одержання додаткової освіти.

7. Супровід проекту Закону України «Про професійну освіту».

8. Затвердити Державну цільову соціальну програму розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2024–2027 роки.

9. Прийняти наказ МОН про внесення змін до Типових штатних нормативів ЗП(ПТ)О.

Згідно до внесених діючих змін до Закону України про професійну (професійно-технічну) освіту надано можливості здобувачам освіти безоплатно здобувати другу робітничу професію [4]. У ході обговорення проекту закону, яке проводила кафедра математики та цифрових технологій спільно з директорами ЗП(ПТ)О Кіровоградської області, заступницею голови військової обласної адміністрації К.С. Колтуною, директором департаменту освіти і науки ОВА Е.В. Лещенко та президентом Всеукраїнської асоціації працівників профтехосвіти К.Б. Мирошніченко внесено пропозицію про розширення можливостей одержання додаткової освіти в ході позаурочної навчально-виховної діяльності. Крім цього, в ході дискусій запропоновано створити в Україні програму поетапного повного оновлення навчально-матеріального забезпечення ЗП(ПТ)О впродовж 20 років (по 30 закладів на рік).

Під час опитування здобувачів освіти ряду ЗП(ПТ)О Кіровоградщини з можливого вибору цікавої спеціальності більша половина опитуваних зупинилася на напрямку програмування та обробки інформації. Така позиція здобувачів освіти близька до Державного освітнього стандарту (4113..І.62.00-63.10-2022). Професія: Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення. Код: 4113. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки від 26.07.2022 №666 [3]. Їх мотивація полягала у перспективності професійної кваліфікації: оператор з обробки інформації та програмного забезпечення II категорії та оператор з обробки інформації та програмного забезпечення I категорії. Освітня кваліфікація: кваліфікований робітник. Тобто перспектива такому розвитку обраної проблеми є. На рис. 1 приведена структурно-логічна схема результатів опитування, яка складається із змістових компонентів.

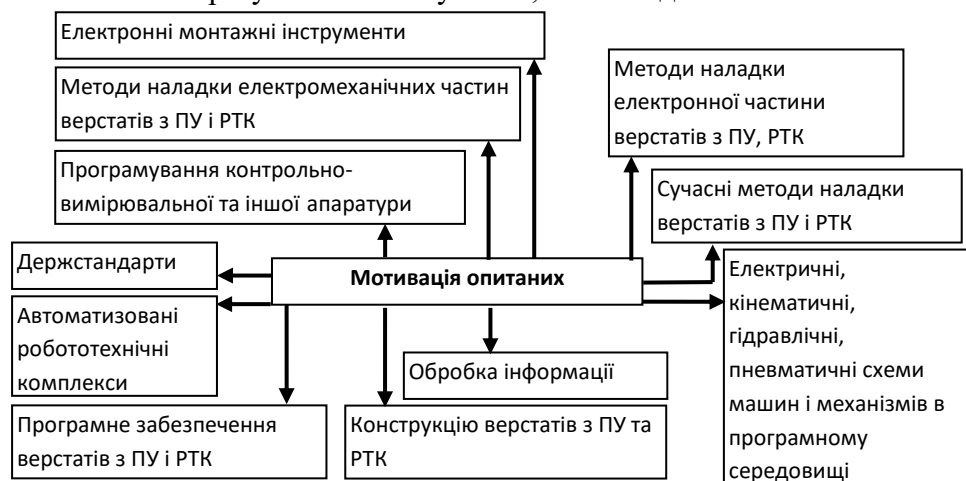

Рис. 1. Структурно-логічна схема результатів опитування (ПУ – програмне управління; РТК – радіотехнічні комплекси)

Структурно-логічна схема створена з урахуванням принципу учнецентрованого навчання та принципу самоорганізації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, за новітньою парадигмою у ЗП(ПТ)О здобувачі освіти згідно чинного законодавства можуть одержувати паралельно з основною освітою ще й другу, навіть в іншому ЗП(ПТ)О. Один із ефективних шляхів організації такого процесу є позаурочна навчально-виховна діяльність здобувачів освіти зі здобування додаткової освіти. Окреслені умови й особливості такого навчання, визначені на підставі проведеного опитування учасників освітнього процесу відповідно до наявної мотивації до такого навчання. В результаті окреслені основні підходи до формування методики позаурочної діяльності здобувачів освіти ЗП(ПТ)О на засадах самоорганізаційного підходу та створена структурно-логічна схема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біденко Н.І. Історія розвитку професійно-технічної освіти в Україні з 90-х років ХХ століття до 2010 року. *Наукові записки (КДПУ ім. В. Винниченка). Серія: Історичні науки*. 2010. Вип. 13. С. 35–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_i_2010_13_6
2. Гуревич Р.С., Кадемія М.Ю., Шевченко Л.С. Навчально-виховний процес у професійно-технічних закладах / за ред. проф. Р.С. Гуревича. Вінниця: ТОВ «Планер», 2010. 330 с.
3. Державний освітній стандарт (4113..I.62.00-63.10-2022). Професія: Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення. Код: 4113. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки від 26 липня 2022 р. №666.
4. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 32, ст. 215.
5. Садовий М.І., Трифонова О.М., Вергун І.В. Комп'ютерне моделювання як засіб реалізації білінгвального підходу позакласній роботі з фізики. *Моделювання в освітньому процесі*: матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., 25-28 лютого 2019 р., м. Луцьк. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. С. 20–23.
6. Сущенко Т.І. Педагогічний процес у позашкільних закладах: автореф. дис...д-ра пед. наук: 13.00.01/ Акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки. Київ, 1993. 56 с.
7. Шевчук С.С. Методика організації позааудиторної навчальної діяльності у ЗП(ПТ)О: ел. навч. курс. Біла Церква: БІНПО, 2024. 44 с.

REFERENCES

1. Bidenko, N.I. (2010). Istoriya rozvytku profesiyno-tekhnichnoyi osvity v Ukrayini z 90-kh rokiiv KHKH stolittya do 2010 roku. *Naukovi zapysky (KDPU im. V. Vynnychenka). Seriya: Istorychni nauky*. Vyp. 13. 35–43. [in Ukrainian].
2. Hurevych, R.S., Kademiya, M.YU., Shevchenko, L.S. (2010). Navchal'no-vykhovnyy protses u profesiyno-tekhnichnykh zakladakh / za red. prof. R.S. Hurevycha. Vinnytsya: TOV «Planer» [in Ukrainian].
3. Derzhavnyy osvityniy standart (4113..I.62.00-63.10-2022). Profesiya: Operator z obrobky informatsiyi ta prohramnoho zabezpechennya. Kod: 4113. Zatverdzheno nakazom Ministerstva osvity i nauky vid 26 lypnya 2022 r. №666. [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrayiny «Pro profesiynu (profesiyno-tekhnichnu) osvitu». Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR), 1998, № 32, st. 215. [in Ukrainian].
5. Sadoviy, M.I., Tryfonova, O.M., Verhun, I.V. (2019). Komp'yuterne modelyuvannya yak zasib realizatsiyi bilinhval'noho pidkhodu pozaklasniy roboti z fizyky. *Modelyuvannya v osvith'omu protsesi: mater. Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf.*, 25-28 lyutoho 2019 r., m. Luts'k. Luts'k: Vezha-Druk, 20–23 [in Ukrainian].
6. Sushchenko, T.I. (1993). Pedahohichniy protses u pozashkilnykh zakladakh: avtoref. dys...d-ra ped. nauk: 13.00.01/ Akad. ped. nauk Ukrainy, In-t pedahohiky. Kyiv [in Ukrainian].
7. Shevchuk, S.S. (2024). Metodyka orhanizatsiyi pozaaudytornoyi navchal'noyi diyal'nosti u ZP(PT)O: el. navch. kurs. Bila Tserkva: BINPO [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 12.09.2024 р.
Статтю рекомендовано до друку 05.10.2024 р.